

Μεγάλη Σαρακοστή, αρχαία ελληνική γραμματεία και Ελληνική Παιδεία

Η Μεγάλη Σαρακοστή είναι για το λαό μας (τον ορθόδοξο ελληνικό λαό – αλλά και κάθε ορθόδοξο λαό ή ορθόδοξη χριστιανική κοινότητα, σε όλο τον πλανήτη) μία από τις ωραιότερες περιόδους του έτους, αν όχι η ωραιότερη. Συναγωνίζεται σε ομορφιά την περίοδο των Χριστουγέννων και του Δεκαπενταύγουστου, που νομίζω πως είναι οι δύο άλλες ωραιότερες περιόδους του έτους για το λαό μας.

Του Θεόδωρου Ι. Ρηγινιώτη, σε επιμέλεια Σοφίας Ντρέκου

- Η ομορφιά της Μ. Σαρακοστής έγκειται κυρίως όχι στο γεγονός της νηστείας (αν και η νηστεία επίσης αποτελεί ολόκληρο πολιτισμό με τη δική του ομορφιά), αλλά στις υπέροχες τελετές που γίνονται αυτή την περίοδο στις ορθόδοξες εκκλησίες, σε καθημερινή ή εβδομαδιαία βάση, τελετές που δεν επαναλαμβάνονται καμία άλλη χρονική περίοδο μέσα στο έτος.

Οι πρόγονοί μας – αλλά ευτυχώς και σήμερα αρκετοί άνθρωποι – συμμετείχαν στις τελετές αυτές με μεγάλη συνέπεια και απολάμβαναν τη συμμετοχή τους, ακριβώς όπως ο σύγχρονος άνθρωπος, και μάλιστα ο έφηβος, απολαμβάνει τη συμμετοχή του στη συναυλία του αγαπημένου του συγκροτήματος. Και, συμμετέχοντας, οι πρόγονοί μας έρχονταν σε επαφή (κάθε μέρα και κάθε εβδομάδα της Μ. Σαρακοστής, κάθε χρόνο) με ορισμένα από τα σημαντικότερα λογοτεχνικά, φιλοσοφικά και μουσικά επιτεύγματα του ελληνικού πολιτισμού, γεμάτα κάλλος, σοφία και διαχρονικά μηνύματα για την τελειοποίηση του ανθρώπου και ολόκληρης της ανθρωπότητας.

Πρόκειται για αξεπέραστα αριστουργήματα θεολογίας και ανθρωπολογίας, γραμμένα από ορισμένους από τους σημαντικότερους Έλληνες ποιητές, μουσικούς, θεολόγους και φιλοσόφους (που συγχρόνως είναι και άγιοι και Πατέρες της Εκκλησίας μας), όπως οι άγιοι Ιωάννης Δαμασκηνός, Κοσμάς ο Μελωδός, Ρωμανός ο Μελωδός, Ιωσήφ ο Υμνογράφος, Κασσιανή η Υμνογράφος, Ανδρέας Κρήτης κ.ά., πολύπλευρες προσωπικότητες μεγάλης μόρφωσης και ανοιχτού πνεύματος, που έδωσαν οδυνηρούς αγώνες και για την προσωπική τους καλλιέργεια και για να διασώσουν τη σωστή άποψη της Εκκλησίας για τον άνθρωπο (όπως ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός, που οι λόγοι του υπέρ των εικόνων τεκμηριώνουν την αποδοχή της ανθρώπινης φύσης του Ιησού Χριστού και την καταξίωση του ανθρώπου και του υλικού κόσμου γενικότερα) και την αληθινή τελειοποίησή του εν Χριστώ.

Τα έργα αυτών των σπουδαίων διανοητών είναι εφάμιλλα των επιτευγμάτων της κλασικής αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας, όπως των φιλοσόφων και των τραγικών ποιητών, και θα μπορούσε κάλλιστα να διδάσκονται στα ελληνικά σχολεία, αν το εκπαιδευτικό σύστημα της πατρίδας μας δεν είχε σχεδιαστεί από δυτικούς και από Έλληνες δυτικού πνεύματος, ήδη από την εποχή της Βαυαροκρατίας, οι οποίοι γνώριζαν και θαύμαζαν την αρχαία Ελλάδα, αλλά

περιφρονούσαν το Βυζάντιο, το οποίο αγνοούσαν και – το χειρότερο – αγνοούσαν ότι το αγνοούσαν, επηρεασμένοι από τη μεσαιωνική προκατάληψη του καθολικισμού ενάντια στην ορθόδοξη πνευματική παράδοση.

Δυστυχώς, ακόμη και σήμερα η προκατάληψη αυτή δεν έχει εκλείψει στα ελληνικά σχολεία και πανεπιστήμια, αν και ευτυχώς τις τελευταίες δεκαετίες έχουν ανατείλει σημαντικοί μελετητές του βυζαντινού πολιτισμού, που αναγνωρίζουν και καταδεικνύουν την αξία του.

Μάλιστα, ο βυζαντινός πολιτισμός, όπως εκφράζεται στην εκκλησιαστική λατρεία, υπερτερεί της κλασικής και της ομηρικής κληρονομιάς μας σε δύο σημεία: στο ότι μας συνδέει με το Χριστό και μας οδηγεί στην ενότητα με το Θεό, το συνάνθρωπο και όλη την κτίση (αυτό βέβαια θα το αποδεχτεί μόνον ο ορθόδοξος χριστιανός), καθώς και στο ότι είναι ακόμη ζωντανός.

Τα αριστουργήματα της κλασικής και της ομηρικής εποχής (έπη, τραγωδίες, ποιήματα, φιλοσοφικά και ιστορικά έργα), όσο σπουδαία και διαχρονικά και αν είναι, έχουν πάψει να λειτουργούν ως κάτι ζωντανό. Ανήκουν στο χθες και μελετώνται ως μνημεία του παρελθόντος. Αντίθετα, τα κορυφαία έργα των αγίων μελωδών και υμνογράφων που εκτελούνται στις εκκλησίες μας τη Μ. Σαρακοστή (και αντίστοιχα όλο το έτος) δεν έχουν πάψει ούτε στιγμή να εκτελούνται όλους τους αιώνες, εδώ και περισσότερα από χίλια χρόνια, ακριβώς όπως γράφτηκαν, και ο λαός μας συμμετέχει σε αυτές τις υψηλές εκφράσεις του πολιτισμού μας κάθε χρόνο, αιώνες τώρα, αναβαπτίζεται στη σοφία και την ομορφιά τους, καλλιεργείται και μορφώνεται, συχνά μάλιστα μέσα σε εκκλησίες (μεγάλες ή μικρές) ηλικίας χιλίων ετών ή και περισσότερων, που είναι και οι ίδιες αρχαιολογικά μνημεία (και μάλιστα με σοφή αρχιτεκτονική γεμάτη συμβολισμούς), μόνο που δεν έχουν πέσει ποτέ σε αχρησία, όπως η Ακρόπολη π.χ., αλλά συνεχίζουν να είναι λειτουργικοί χώροι, όπου δραματοποιείται η ένωση ανθρώπου και Θεού χωρίς διακοπή μέχρι και σήμερα!

- Πολλοί συνάνθρωποί μας, συντοπίτες μας, θαυμάζουν τον αρχαίο πολιτισμό της Ινδίας και του Θιβέτ και ταξιδεύουν εκεί «αναζητώντας αυτογνωσία», ενώ οι ίδιοι είναι κληρονόμοι ενός εξίσου αρχαίου σοφού και υψηλού πολιτισμού, που είναι ζωντανός ακριβώς δίπλα τους. Αν αυτό δεν είναι ένδειξη της αληθινής κρίσης που βιώνουμε ως κοινωνία και ως χώρα, η οποία οδήγησε στη γνωστή κοινωνική και οικονομική κρίση και στην υποδούλωσή μας σε ξένα κέντρα αποφάσεων, τι άλλο είναι;

Οι πρόγονοί μας, συμμετέχοντας σταθερά και ενεργά σε όλες αυτές τις πνευματικές δραστηριότητες, μορφώνονταν και καλλιεργούνταν ηθικά και πνευματικά, ακόμη κι αν ήταν αναλφάβητοι, έστω κι αν δεν καταλάβαιναν όλα τα λόγια των ύμνων και των λειτουργικών ευχών (προσευχών), ακριβώς όπως θα συνέβαινε αν παρακολουθούσαν σε όλη τους τη ζωή ομηρικά έπη ή αρχαίες τραγωδίες και κωμωδίες από το πρωτότυπο. Γι' αυτό – ας μου επιτραπεί ο ισχυρισμός – γεννούσαν και ανάθρεφαν αγίους και ήρωες. Αντίθετα, εμείς, οι

Έλληνες του σήμερα, έχοντας χάσει σχεδόν 100% την επαφή μας με τον πολιτισμό αυτό, φτωχοί θαμώνες του Facebook και των «πρωινάδικων», προσπαθώντας να σβήσουμε τη δίψα μας με εκπομπές μαγειρικής, γιόγκα, ωροσκόπια, φενγκ σούι και μουσικά talent show, είμαστε εύκολα θύματα των πολυεθνικών και μεγαλώνουμε τα παιδιά μας ως την επόμενη γενιά εύκολων θυμάτων.

- Δεν υπάρχει ελπίδα να ελευθερωθούμε, αν δεν αναβαπτιστούμε στα αγιασμένα νερά αυτού του χρυσοφόρου ποταμού, που είναι εξάλλου η ένθεη, χριστιανική συνέχεια της κλασικής και της ομηρικής αρχαιότητας.

- Από τα αριστουργήματα του ορθόδοξου χριστιανικού πολιτισμού της Μ. Σαρακοστής, θα προσπαθήσουμε να απαριθμήσουμε λακωνικά τα εξής:

Το Μεγάλο Απόδειπνο, μια τελετή που τελείται στις εκκλησίες μας τη Μ. Σαρακοστή κάθε απόγευμα, πλην του Σαββάτου, στο οποίο ψάλλεται και ένα από τα πιο αγαπημένα στο λαό μας «τραγούδια του Θεού», το τροπάριο «Κύριε των δυνάμεων», που οι πρόγονοί μας (και οι σημερινοί χριστιανοί που ζουν αυτή την παράδοση) γνώριζαν και έψαλλαν από στήθους. Εκεί επίσης διαβάζεται και η θρυλική ευχή (προσευχή) του αγίου Εφραίμ του Σύρου, ενός από τους μεγάλους συρόφωνους Πατέρες της Εκκλησίας, που το έργο του μεταφράστηκε στα ελληνικά ήδη κατά τη βυζαντινή εποχή, ευχή με μεγάλο ηθικό και φιλοσοφικό βάθος, στην οποία περιλαμβάνεται και το περίφημο «Κύριε, δος μοι του οράν τα εμά πταίσματα και μη κατακρίνειν τον αδελφόν μου» (= Κύριε, δώσε μου το δώρο να βλέπω τα δικά μου αμαρτήματα και να μην καταδικάζω τον αδελφό μου, δηλ. το συνάνθρωπό μου). Ομοίως, η αγαπημένη του λαού μας ευχή προς την Παναγία «Άσπιλε, αμόλυντε» κ.τ.λ. και η ακόλουθή της προς τον Ιησού Χριστό.

Η Θεία Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων, μια σύντομη θεία λειτουργία, στην οποία ο ιερέας προσφέρει στο λαό θεία κοινωνία, την οποία έχει διαφυλάξει ως θησαυρό από την προηγούμενη Κυριακή. Ο λόγος είναι ότι η κανονική ορθόδοξη λειτουργία (δηλαδή η τελετή, κατά την οποία τελείται η θεία μετάληψη) είναι αναστάσιμη και πανηγυρική (δεν είναι σπουδαίο αυτό το μήνυμα για το βασανισμένο λαό μας;), γι' αυτό δεν τελείται τη Μ. Σαρακοστή (που είναι περίοδος σταυρώσιμη), παρά μόνο το Σάββατο (υπέρ των ψυχών των κεκοιμημένων) και την Κυριακή, που έτσι κι αλλιώς είναι ημέρα αναστάσιμη όλο το χρόνο. Επειδή όμως οι αγωνιζόμενοι χριστιανοί επιθυμούσαν να κοινωνούν και μεσοβδόμαδα, συντάχθηκε η Προηγιασμένη Θεία Λειτουργία, την οποία η παράδοση αποδίδει τον άγιο Γρηγόριο το Μέγα ή Διάλογο, Πάπα Ρώμης (η άποψη αυτή αμφισβητείται βάσιμα, αλλά ίσως έχει βαθύτερα ερείσματα – ίσως π.χ. η ιδέα να ήταν δική του και εκείνοι που την υλοποίησαν του απέδωσαν την πατρότητα από σεβασμό και εντιμότητα).

Η βραδινή Προηγιασμένη που τελείται κάθε Τετάρτη, με χαμηλό φωτισμό και εξαιρετική ατμόσφαιρα, είναι μια αριστουργηματική τελετή, που αξίζει να παρακολουθήσει κάθε άνθρωπος, ακόμη κι αν δεν πιστεύει στο Χριστό, έστω και μια φορά στη ζωή του.

Στην Προηγιασμένη ψάλλεται επίσης ένα από τα πιο αγαπημένα άσματα του λαού μας, ο ύμνος «Κατευθυνθήτω η προσευχή μου», που οι άνθρωποί μας, ακούγοντάς τον, αντιδρούν όπως οι έφηβοί μας στη συναυλία του αγαπημένου τους συγκροτήματος (ας κάνω ξανά τον παραλληλισμό). Δεν εννοώ φυσικά ότι χορεύουν και ανάβουν αναπτήρες, αλλά αντιδρούν με έντονη σωματική εκφραστικότητα μέσα στα εκκλησιαστικά πλαίσια – «έρχου και ίδε» (κατά Ιωάννην 1, 47, φράση από το ευαγγελικό ανάγνωσμα της 1ης Κυριακής της Μ. Σαρακοστής), δηλ. πηγαίνετε να δείτε.

Ομοίως, κάθε Παρασκευή βράδυ στις εκκλησίες ο λαός μας συμμετέχει στους Χαιρετισμούς της Θεοτόκου και ακούει το υπέροχο μουσικό και ποιητικό έργο του αγίου Ιωσήφ του Υμνογράφου, το οποίο ψάλλουν οι ψάλτες (τον «κανόνα των Χαιρετισμών», που ο Οδυσσεάς Ελύτης έχει γράψει άσμα στο «Άξιον εστί» εμπνευσμένος από αυτόν), και κατόπιν τους ίδιους τους Χαιρετισμούς, που απευθύνει ο ιερέας προς την Παναγία, έργο κατά την επικρατούσα άποψη του αγίου Ρωμανού του Μελωδού. Δηλαδή έχουμε εδώ έργα δύο από τους σημαντικότερους Έλληνες ποιητές όλων των εποχών, γραμμένα πριν από περισσότερους από δέκα αιώνες.

Επίσης, εδώ ψάλλονται άλλα δύο πολυαγαπημένα άσματα του λαού μας, το «Τη Υπερμάχω» (ένα επικό απελευθερωτικό άσμα), και το «Την ωραιότητα της παρθενίας σου», που προκαλεί ρίγη συγκινήσεως στο άκουσμά του και τη μουσική του η Εκκλησία έχει βάλει στο τροπάριο «Πόρνη προσήλθε σοι», το πρώτο βραδινό τροπάριο της Μεγάλης Τρίτης που μιλάει για την πόρνη που άλειψε με μύρο τα πόδια του Κυρίου, συγκλονισμένη από τις αμαρτίες της. Δηλαδή τη μελωδία ενός από τα σημαντικότερα τροπάρια για την Παναγία έβαλε η Εκκλησία στο πρώτο τροπάριο της βραδιάς που είναι αφιερωμένη στη δικαίωση και τη σωτηρία της πόρνης – καταλαβαίνετε για τι σοφία και αγάπη μιλάμε;

- Σήμερα τα παιδιά μας τα απογεύματα και βράδια της Τετάρτης και της Παρασκευής (και κάθε μέρας) έχουν δραστηριότητες: φροντιστήρια, ξένες γλώσσες, αθλήματα, μπαλέτο, μουσική, σκάκι... Έτσι, ποτέ δε θα δουν την Προηγιασμένη, ποτέ δεν θ' ακούσουν τους Χαιρετισμούς. Θα μεγαλώσουν και θα ζήσουν σ' έναν κόσμο που ολοένα και περισσότερο μοιάζει με κόλαση, αγνοώντας ίσως ακόμη και την ύπαρξη αυτών των εξαιρετων, απελευθερωτικών έργων. Οργουελική τραγωδία! Τα πνευματικά και ειρηνικά όπλα είναι δίπλα μας, κι όμως το σύστημα μας έχει κάνει έτσι, που να μην τα βλέπουμε καν!

Αξίζει όμως έστω μια φορά το χρόνο (ταπεινά θα πω: πολλές φορές, όχι μία) να μην πάνε εκεί που πάνε κάθε εβδομάδα, αλλά να πάνε στην εκκλησία που βρίσκεται δίπλα στο σπίτι τους για

να ζήσουν τη συμμετοχή τους στην Προηγιασμένη και τους Χαιρετισμούς. Αν μάλιστα πάνε μαζί με τους γονείς τους, ακόμη καλύτερα. Φυσικά, αυτά πρέπει να ξεκινάνε από τότε που τα παιδιά μας είναι μικρά (η Θέτις, αν μου επιτρέπεται ο παραλληλισμός, βούτηξε τον Αχιλλέα στο νερό της Στύγας, που τον έκανε άτρωτο, όταν ήταν μωρό, δεν περίμενε να φτάσει στην εφηβεία), αλλά ποτέ δεν είναι αργά. Δηλαδή σήμερα δεν είναι αργά. Αύριο ίσως είναι.

Μια άλλη σπουδαία πνευματική εκδήλωση της Μ. Σαρακοστής είναι ο Μεγάλος Κανόνας, ένα συγκλονιστικό μουσικό και ποιητικό έργο του αγίου Ανδρέα Κρήτης, που ψάλλεται στις εκκλησίες μας το βράδυ της Τετάρτης της 5ης εβδομάδας της Μ. Σαρακοστής, ημέρα που από το λαό μας χαρακτηρίζεται «του Μεγάλου Κανόνος». Το έργο αυτό, που είναι μεγάλο σε έκταση και παρουσιάζει ενδιαφέρον και από ψυχολογική άποψη, αναφέρεται στην αγωνία ενός αμαρτωλού, που συνειδητοποιεί την τραγικότητα της ηθικής του κατάστασης και αναζητά το δρόμο της λύτρωσης και της σωτηρίας.

Τέλος, όλες οι Κυριακές της Μεγάλης Σαρακοστής, σαν να είναι σταθμοί στον πνευματικό ταξιδιώτη, που ταξιδεύει από την καμένη Τροία του προπατορικού αμαρτήματος (Κυριακή της Τυρινής) στην αναστάσιμη Ιθάκη της ένωσης με το Χριστό, τιμούν πρόσωπα ή γεγονότα, που περιέχουν μηνύματα για τη συμμετοχή του ανθρώπινου σώματος και του υλικού κόσμου στην ένωση με το Θεό εν Χριστώ και για την τελειοποίηση και θέωση του ανθρώπου, ακόμη και του πιο διεφθαρμένου και αμαρτωλού.

Είναι οι Κυριακές της Ορθοδοξίας, του αγίου Γρηγορίου Παλαμά, της Σταυροπροσκύνησης, του αγίου Ιωάννη της Κλίμακος και της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας και φυσικά των Βαΐων, όπου ο Χριστός ανατρέπει τις εθνικιστικές μεσσιανικές προσδοκίες των Ιουδαίων, φέρνει τη βασιλεία των ουρανών (άοπλος ιππέας ενός ταπεινού όνου, ακολουθούμενος από άοπλους και φτωχούς μαθητές), αντί για την πολιτική επανάσταση και το εθνικό μεγαλείο που ονειρευόταν ο όχλος και το πληρώνει με το ζώή Του λίγες μέρες μετά, κάτω από το μπαλκόνι του Πιλάτου, για να καλέσει στη σωτηρία κι εκείνους τους ίδιους ανθρώπους του όχλου που άσπλαχνα τον δίκασε και τον καταδίκασε (βλ. και Πράξεις των Αποστόλων, 2, 36-40).

- Υπάρχουν κι άλλα, πολλά ακόμη, αλλά θα σταματήσουμε εδώ. Να μηνμονεύσουμε μόνο τις αναφορές στον ουράνιο Νυμφίο Χριστό, που γίνονται τη Μεγάλη Εβδομάδα (σημάδι ότι η Εκκλησία καλεί τον κάθε άνθρωπο να ενωθεί με το Χριστό, τον ενανθρωπήσαντα και σταυρωθέντα Θεό, όπως ο γαμπρός με τη νύφη), και δύο ακόμη απελευθερωτικές αναφορές:

(Α) «Δικαιοσύνην μάθετε οι ενοικούντες επί της γης» – «Πρόσθεσ αυτοίς κακά, Κύριε, πρόσθεσ αυτοίς κακά, τοις ενδόξοις της γης»: με αυτούς τους βαρυσήμαντους βιβλικούς στίχους από το κεφ. 26 του προφήτη Ησαΐα (που πρέπει να κατανοηθούν βέβαια στο χριστιανικό πνεύμα της συγχώρησης κι όχι της εκδίκησης) αρχίζουν οι βραδινές ακολουθίες της Μ. Εβδομάδας, που η καθεμιά τους είναι ο Όρθρος της επόμενης μέρας.

(B) Τα συγκινητικά βιβλικά αναγνώσματα της ωραιότερης – κατ' εμέ – λειτουργίας του έτους, της θριαμβευτικής πρωινής λειτουργίας του Μ. Σαββάτου (εσπερινός του Πάσχα ενωμένος με τη θεία λειτουργία που έγραψε ο Μ. Βασίλειος), τα οποία προτυπώνουν την ανάσταση του Χριστού, αλλά μεταφέρουν και τα επιμέρους μηνύματά τους: η ιστορία του Ιωνά, που δείχνει την αγάπη και την ευσπλαχνία του Θεού για τους αμαρτωλούς και ειδωλολάτρες κατοίκους της Νινευή, και η ιστορία των Τριών Παίδων, με τη συγκλονιστική αυτοκριτική για τη δουλεία του λαού τους (τόσο επίκαιρο για μας), τη γενναία δήλωσή τους στον αυτοκράτορα της Βαβυλώνας «γνωστόν έστω σοι, βασιλεύ, ότι τοις θεοίς σου ου λατρεύομεν και τη εικόνι τη χρυσή, η έστησας, ου προσκυνούμεν», και το θρυλικό ύμνο τους, όπου καλούν όλα τα πλάσματα και τα στοιχεία της φύσης να ενωθούν και να δοξάσουν το Θεό.

Ως επίλογο υπενθυμίζω το βιβλίο «Ένθεοι περίπατοι στην Ομήρου Οδύσσεια» του αρχιμανδρίτη π. Αρσένιου Κωτσόπουλου και ζητώ συγγνώμη για το συναισθηματικό τόνο. Απλώς αυτά αφορούν σε πράγματα που αγαπώ και πονώ και γράφονται για τα παιδιά και τους αδελφούς μου, τους οποίους επίσης, κατά το μέτρο της αδυναμίας μου, αγαπώ και πονώ. Ευχαριστώ.

πηγή